

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра педагогіки та психології

Меленчук Н.І.

ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ТА ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до організації самостійної роботи
для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня
освітньо-професійної програми спеціальності 053 Психологія»
денної та заочної форм навчання

Одеса 2024

Рекомендовано навчально-методичною радою Міжнародного гуманітарного університету протокол № 1 від 30 серпня 2024 р.

Укладач

Меленчук Н.І. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та психології Міжнародного гуманітарного університету

Рецензенти:

Бабчук О.Г. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Бикова С.В. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та архітектури.

Навчально-методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Психологія розвитку та особистісного зростання» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня освітньо-професійної програми спеціальності 053 «Психологія» денної та заочної форми навчання [Електронне видання]. Одеса: МГУ, 2024. 60 с.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	4
Очікувані результати навчання.....	5
Тематичний зміст навчальної дисципліни.....	7
Структура навчальної дисципліни	11
Організація та форми проведення практичних занять	13
Теми практичних занять та методичні рекомендації до підготовки.....	15
Завдання до самостійної роботи та методичні рекомендації до їх виконання	32
Вказівки щодо оптимальної організації діяльності здобувачів під час виконання самостійних завдань.....	47
Приклад тестових завдань для самоперевірки	49
Питання до підсумкового контролю	52
Форми підсумкового контролю успішності здобувачів.....	55
Критерії оцінювання	55
Перелік рекомендованої літератури.....	58

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчальна програма дисципліни «Психологія розвитку та особистісного зростання» поєднує знання з різних сфер загальної психології та психології особистості, забезпечує до професійної діяльності здобувачів другої вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія на гранті отримання ними знань основних психологічних характеристик людей різних вікових періодів, специфіки розвитку особистості в умовах суспільства.

Метою курсу є формування у магістрантів системи знань про закономірності становлення психіки людини, зміст та різні аспекти застосування принципу розвитку як одного з найважливіших методологічних принципів всіх наук на підставі вивчення найважливіших етапів психічного розвитку, вікових та індивідуальних особливостей психіки людини; озброєння майбутніх психологів знаннями про шляхи самопізнання, саморозвитку, самозмінювання особистості, а також застосовування отриманих знань у роботі практичного психолога.

Основні завдання навчальної дисципліни «Психологія розвитку та особистісного зростання»:

- 1) забезпечити засвоєння здобувачами освіти уявлень про основні принципи, закони та детермінанти психічного розвитку особистості в онтогенезі;
- 2) розкрити специфіку психічного розвитку людини на різних етапах онтогенезу, підходи до періодизації психічного розвитку особистості;
- 3) сприяти набуттю здобувачами освіти глибоких знань щодо основних закономірностей та факторів психічного розвитку людини на різних етапах онтогенезу;
- 4) сприяти оволодінню студентами навичок навчально-дослідної роботи при виконанні практичних завдань;
- 5) сприяти опануванню здобувачами освіти особливостей застосування методів психології розвитку з метою формування вміння вибудовувати цілісну картину розвитку особистості та будувати прогнози її розвитку;
- 6) формувати вміння застосовувати отримані знання з психології розвитку та особистісного зростання для розв'язання завдань в сфері професійної діяльності.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Під час вивчення навчальної дисципліни «Психологія розвитку та особистісного зростання» здобувачі повинні:

знати:

- основний психологічний апарат, який описує суб'єктивну реальність людини у всіх її виявах, закономірностях розвитку та утворення;
- особливості психічного розвитку відповідно до віку (інтелект, пізнавальні процеси, риси особистості, мотивація, поведінка та емоційні прояви, індивідуальна свідомість та самосвідомість тощо);
- теоретичні основи сучасних теорій розвитку;
- сутність стану сучасних вітчизняних та зарубіжних психологічних теоретико-емпіричних досліджень з проблеми особистісного зростання особистості;
- теоретичні аспекти ініціацій, джерел та чинників самопізнання і саморозвитку особистості;

уміти:

- застосовувати теоретичні знання на практиці при аналізі конкретних психологічних явищ;
- аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання;
- обирати та застосовувати ефективні інструменти (методи, методики, процедури) та стратегії для визначення проблем розвитку та потреби в психорозвивальній діяльності, мету та завдання психорозвивальної діяльності з урахуванням вікових особливостей та соціальної ситуації розвитку цільової аудиторії;
- проводити науково обґрунтований аналіз відповідних психологічних фактів;
- адекватно застосовувати відповідні розвивальні і корекційні методи і способи оптимізації розвитку психіки людини з урахуванням її вікових особливостей;
- виявляти, визначати та аналізувати чинники особистісного зростання особистості;

- визначати особливості рефлексії та саморегуляції у самопізнанні і саморозвитку;
- відбирати комплексні корекційні психологічні заходи з проблеми саморозвитку особистості.

ТЕМАТИЧНИЙ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Предмет та методи психології розвитку.

Предмет психології розвитку особистості та особистісного зростання. Зв'язок психології розвитку особистості з іншими науками. Теоретичні та практичні завдання сучасної психології розвитку, її значення для становлення сучасної психологічної науки. Методологічні принципи вивчення психіки людини, основні аспекти їх реалізації у психології розвитку. Методи психології розвитку особистості. Специфіка використання у психології розвитку емпіричних методів збору наукової інформації про особливості психічного розвитку в онтогенезі (спостереження, експеримент, тестування, анкетування, біографічний метод, метод аналізу продуктів діяльності). Близнюковий метод. Лонгітюдний метод.

Тема 2. Основні закономірності розвитку психіки в онтогенезі.

Сутність розвитку особистості як соціально-психологічного явища. Поняття про розвиток, його ознаки. Співвідношення понять «розвиток», «формування», «становлення», «дозрівання». Фактори розвитку особистості. Основні механізми розвитку. Психологічні і соціальні механізми розвитку особистості: імпринтинг, наслідування, екзистенційний натиск; ідентифікація, рефлексія; соціальна установка, інституціалізація; міжособистісні стосунки. Індикатори психологічної готовності до особистісного зростання. Загальні закономірності психічного розвитку. Культурно-історична теорія Л.С. Виготського. Нерівномірність психічного розвитку та її причини. Поняття про сенситивність і критичність як закономірності психічного розвитку дитини. Вікова криза, її причини та прояви. Акселерація та ретардація вікового розвитку.

Тема 3. Сучасні теорії та моделі розвитку особистості.

Теоретичні основи сучасних теорій розвитку. Біологічний підхід (С. Холл, К. Гетчинсон, А. Гезелл, А. Біне, В. Штерн, К. Лоренц). Поведінковий підхід (Дж. Уотсон, Б. Скіннер, А. Бандура). Соціогенетичний підхід (Е. Еріксон). Когнітивні теорії (Ж. Піаже, Дж. Брунер, Л. Колберг). Персоногенетичний підхід (А. Маслоу, К. Роджерс). Теорія дзеркального «Я» (Ч. Кулі, Дж. Мід). Теорія референтної групи (Г. Хайман). Теорія формування розумових дій П.Я. Гальперіна. Теорія навчальної діяльності В.В. Давидова – Д.Б. Ельконіна.

Тема 4. Вікова періодизація життєвого шляху людини.

Поняття «вік» у психології розвитку. Принципи і критерії вікової періодизації психічного розвитку. Підходи до вікової періодизації психічного розвитку людини. Вікова періодизація за З. Фрейдом. Соціалізація особистості за Е. Еріксоном. Розвиток моральної свідомості за Л. Колбергом. Періодизація розвитку особистості за А.В. Петровським. Стадії інтелекту за Ж. Піаже. Інтелектуальний розвиток дитини за Дж. Брунером. Вікова періодизація Д.Б. Ельконіна. Періодизація багатовимірної розвитку особистості В.Ф. Моргуна.

Тема 5. Психічний розвиток дітей раннього та дошкільного віку.

Особливості розвитку новонародженого. Криза новонародженості. «Комплекс пожвавлення». Соціальна ситуація розвитку та провідна діяльність немовляти. Гра-маніпуляція. Новоутворення періоду немовляти. Спілкування з дорослими і його значення в психічному розвитку немовляти. Феномен «госпіталізму» та його наслідки. Виникнення прихильності у немовлят. Стадії реакції дитини на розлучення з матір'ю (за Дж. Боулбі). Криза першого року життя. Соціальна ситуація розвитку в ранньому дитинстві. Провідна діяльність у ранньому дитинстві. Новоутворення в ранньому дитинстві. Виникнення відчуття «Я сам» та самосвідомості. Криза трьох років. Соціальна ситуація розвитку в дошкільному віці. Сюжетно-рольова гра як провідна діяльність у дошкільному віці. Новоутворення дошкільного віку. Розвиток пізнавальних процесів. Розвиток особистості дошкільника. Криза семи років. Готовність дошкільника до навчання у школі. Види психологічної готовності до навчання у школі та її діагностика.

Тема 6. Психологічні особливості молодшого школяра та підлітка.

Загальна характеристика розвитку молодшого школяра. Анатомо-фізіологічні можливості молодшого школяра. Соціальна ситуація розвитку молодшого школяра. Адаптація першокласника до школи. Навчальна діяльність як провідна діяльність у молодшому шкільному віці. Новоутворення молодшого шкільного віку. Особливості пізнавальної сфери молодшого школяра. Формування особистості дитини у молодшому шкільному віці. Особливості розвитку емоційно-вольової сфери у молодшому шкільному віці. Загальна характеристика психічного і особистісного розвитку підлітка. Анатомо-фізіологічна перебудова і її відображення в психологічних особливостях віку. Соціальна ситуація розвитку і провідна діяльність.

Психологічні новоутворення підліткового віку. Кризи підліткового періоду. Перебудова навчальної діяльності і її психологічне значення. Якісні зміни у пізнавальній сфері підлітка. Особливості формування особистості підлітка. Акцентуації характеру в підлітковому віці.

Тема 7. Психологія ранньої та зрілої юності. Дорослість як етап онтогенезу.

Загальні особливості ранньої юності. Новоутворення раннього юнацького віку. Ідентичність. Криза ідентичності. Особистісне та професійне самовизначення старшокласників. Розвиток самосвідомості у ранній юності. Особливості спілкування у ранній юності. Показники соціально-психологічної готовності випускника школи до самостійного життя. Загальні особливості зрілої юності. Соціальна ситуація розвитку в зрілій юності. Вікові особливості прийняття рішень про кар'єру на етапі зрілої юності. Розвиток самосвідомості в зрілому юнацькому віці. Дружба в зрілому юнацькому віці. Загальна характеристика дорослості. Психологічні концепції вікової періодизації психічного статусу дорослої людини за Б. Г. Ананьєвим, Е. Еріксоном, В. Ф. Моргуном тощо. Різноманітність діяльностей і форм соціальної активності людини у дорослому віці. Досягнення максимуму власної продуктивної самореалізації людиною у дорослому віці. Професійна, сімейна, громадянська самореалізація дорослої людини. Вікові кризи особи періоду дорослості. Психологічні проблеми особи, пов'язані з віковими змінами періоду дорослості. Еволюція та інволюція психіки в дорослому віці.

Тема 8. Психологія старіння. Старість як етап онтогенезу.

Загальна характеристика старості. Теорії старіння та старості (біологічні, соціологічні, психологічні). Типології старіння (Ф. Гізе, І. С. Кон, Д. Бромлей та інші). Особливості Я – концепції і розвитку особистості в період старості. Особливості життєдіяльності і спонукальної сфери людини у старості. Особливості пізнавальних процесів у старості. Фізіологічні обмеження і особливості поведінки людей у старості. Емоційна сфера людини у старості. Задоволення життям у старості. Реалізація мудрості як сенс життя у старості. Значення сім'ї для людини похилого віку. Стосунки старих людей з рідними. Подружні стосунки у старості. Сексуальність і старіння людей. Особистість і здоров'я старих людей. Вмирання і смерть старих людей.

Тема 9. Вплив несприятливих чинників на процес розвитку особистості.

Порушення процесу розвитку особистості. Людина – жертва несприятливих умов процесу соціалізації. Об'єктивні фактори перетворення людини в жертву несприятливих умов, які актуальні для цього процесу. Суб'єктивні передумови перетворення людини в жертву несприятливих умов, актуальні для цього процесу у зв'язку зі зміною його структури. Асоціалізація та соціальна дезадаптація як психічні феномени. Феномен десоціалізації. Соціальна дезадаптація. Девіантна поведінка. Поведінкові характеристики підліткового віку, які спричиняють антигромадські та асоціальні вчинки. Ресоціалізація та соціальна реабілітація у контексті соціалізації. Феномен соціального сирітства і соціальної безпорадності. Причинно-наслідкові зв'язки віктимізації особистості у процесі її соціалізації.

Тема 10. Становлення і розвиток особистості осіб з особливими освітніми потребами.

Основні етапи розвитку дитини. Особливості періоду раннього дитинства: швидкий темп розвитку, тісна взаємозалежність фізичного і психічного розвитку. Зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні) чинники відхилення у здоров'ї. Роль генетичних чинників у розвитку особистості. Зміни та модифікації у вікових періодах розвитку: еволюційні, революційні, ситуаційні. Класифікація порушень розвитку у дітей. Особливості і закономірності порушеного розвитку. Організація перших днів перебування дитини з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти, робота з батьками.

Тема 11. Особистісне зростання в психології саморозвитку.

Суть процесу саморозвитку. Зміст та детермінанти саморозвитку. Поняття психологічного благополуччя та його вплив на саморозвиток особистості. Психологічне благополуччя як психологічний чинник саморозвитку особистості. Форми саморозвитку. Індивідуальні прийоми саморозвитку. Поняття особистісного зростання в психології саморозвитку. Погляд А. Маслоу в розумінні особистісного зростання. Особистісний ріст за В. Франклом. Розуміння особистісного зростання К. Юнгом, А. Адлером, Е. Еріксоном, А. Менегетті.

Тема 12. Психологічний супровід самопізнання та саморозвитку в контексті життєвого шляху особистості.

Імпліцитні теорії особистості і процесу життєдіяльності. Ціннісні основи самопізнання і саморозвитку. Міжособистісна взаємодія і спілкування як умови саморозвитку і самореалізації людини. Самопізнання у дитячому віці. Самопізнання і саморозвиток у школяра. Самопізнання і саморозвиток у зрілому віці. Досягнення «акме» у дорослому віці. Проблема самореалізації акмеологічного потенціалу особистості. Саморегуляція особистості, її механізми і засоби здійснення. Перешкоди на шляху саморозвитку. Вікові особливості бар'єрів саморозвитку. Психологічні технології, спрямовані на самопізнання і саморозвиток особистості. Психологічна допомога у процесах самопізнання і саморозвитку.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин							
	Денна форма				Заочна форма			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		лекц.	прак	сам. роб.		лекц.	прак	сам. роб.
Тема 1. Предмет та методи психології розвитку	10	2	2	6	10	-	-	10
Тема 2. Основні закономірності розвитку психіки в онтогенезі	16	4	4	8	16	2	-	14
Тема 3. Сучасні теорії та моделі розвитку особистості	16	4	4	8	16	-	2	14
Тема 4. Вікова періодизація життєвого шляху людини	12	2	2	8	12	2	-	10
Тема 5. Психічний розвиток дітей раннього та льного віку	12	2	2	8	12	-	2	10
Тема 6. Психологічні особливості молодшого Школяра та підлітка	12	2	2	8	12	2	-	10
Тема 7. Психологія ранньої та зрілої юності.	12	2	2	8	12	-	2	10

Дорослість як етап онтогенезу.								
Тема 8. Психологія старіння. Старість як етап онтогенезу	12	2	2	8	12	2	-	10
Тема 9. Вплив несприятливих чинників на процес розвитку особистості.	12	2	2	8	12	-	-	10
Тема 10. Становлення і розвиток особистості осіб з особливими освітніми потребами.	12	2	2	8	12	-	2	12
Тема 11. Особистісне зростання в психології саморозвитку	12	2	2	8	12	-	-	12
Тема 12. Психологічний супровід самопізнання та саморозвитку в контексті життєвого шляху особистості	12	2	2	8	12	-	-	12
<i>Усього годин</i>	150	28	28	94	150	8	8	134
ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ - ІСПИТ								

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ФОРМИ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

При вивченні дисципліни «Психологія розвитку та особистісного зростання» взаємопов'язуються такі форми роботи: аудиторна, позааудиторна пошуково-аналітична; творча робота.

Аудиторна самостійна робота реалізується у процесі лекційних та практичних занять.

Під час практичного заняття студенти детально аналізують фактори, що впливають на психічний розвиток особистості людей різних вікових періодів; навчаються застосовувати діагностичний інструментарій для вивчення психологічних проблем осіб різних вікових категорій та особливостей психіки, що спонукають особистість до подальшого становлення та розвитку.

При проведенні практичних занять обговорюються попередньо визначені запитання, до яких студенти готують тези виступів, доповіді. Акцентується увага на:

- 1) уміння студентів аналізувати навчальний матеріал;
- 2) здатність формулювати та відстоювати свою позицію;
- 3) особисту активність;
- 4) можливість науково мислити та виважено обґрунтовувати свої думки;
- 5) сформованість навичок самостійного аналізу наукових першоджерел;
- 6) якість підготовки доповідей (індивідуальних та групових);
- 7) підготовка презентацій.

На практичному занятті проводиться обговорення здобувачами питань з тем, що попередньо визначені робочою навчальною програмою. Під час підготовки до практичних занять студенти мають опанувати методи самостійної роботи з джерелами інформації, засвоїти навички дослідної роботи, збагачують зміст матеріалу, який уже вивчили, доповнюють свої знання, впорядковують і закріплюють навчальний матеріал, що сприятиме поглибленню знань та формуванню самостійного, творчого мислення.

Етапи підготовки до практичного заняття:

- вивчення плану практичного заняття, розуміння сутності питань заняття;
- ознайомлення з переліком літератури;
- опрацювання основних понять, конспекту лекції з даної теми;
- складання плану відповідей на поставлені питання.

У процесі практичних занять перевіряється засвоєння отриманих і на лекціях, і за допомогою самостійного вивчення знань шляхом попередньо підготовленого методичного матеріалу – тестів для виявлення ступеня опанування здобувачами необхідними теоретичними і практичними положеннями змісту даної навчальної дисципліни. Крім того, застосовуються такі форми аудиторної роботи під час практичних занять, як опитування, дискусії, рефлексивний аналіз розуміння матеріалу тощо. Підготовка до практичних занять потребує ґрунтовної теоретичної і практичної самостійної роботи студентів.

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПІДГОТОВКИ

Тема 1. Предмет та завдання професійної етики психолога

План:

1. Предмет психології розвитку особистості та особистісного зростання.
2. Зв'язок психології розвитку особистості з іншими науками.
3. Теоретичні та практичні завдання сучасної психології розвитку, її значення для становлення сучасної психологічної науки.
4. Методологічні принципи вивчення психіки людини.
5. Методи психології розвитку особистості.

Тезаурус теми: розвиток, психічний розвиток, метод дослідження, основні та допоміжні методи, спостереження, інтроспекція, експеримент, опитування, тестування, анкетування, біографічний метод, метод аналізу продуктів діяльності; близнюковий метод; лонгітюдний метод.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть предмет вивчення психології розвитку.
2. Як взаємопов'язані психологія розвитку та вікова психологія?
3. Назвіть методологічні принципи вивчення психіки людини.
4. Назвіть та охарактеризуйте основні та допоміжні методи психології розвитку особистості.

Література:

1. Василенко Л., Савчин М. Вікова психологія. Київ: Академія, 2021. 376 с.
2. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 112 с.
3. Сергєєнкова О. П, Столярчук О. А., Коханова О. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 376 с.
4. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навчальний посібник, 4-те вид., випр. і доп. Київ: Каравела, 2020. 418 с.

Тема 2. Основні закономірності розвитку психіки в онтогенезі

План:

1. Поняття розвитку особистості як соціально-психологічного явища.
2. Фактори розвитку особистості.
3. Загальні закономірності психічного розвитку.
4. Культурно-історична теорія Л.С. Виготського.
5. Поняття про сенситивність і критичність як закономірності психічного розвитку дитини.
6. Акселерація та ретардація вікового розвитку.

Тезаурус теми: нерівномірність розвитку, сензитивний період, біологічний фактор, спадковість, вродженість, соціальний фактор, навчання та виховання як фактори розвитку, активність особистості, рушійні сили психічного розвитку, вищі психічні функції, довільність, зона актуального розвитку, зона найближчого розвитку, інтеріоризація.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте зміст понять «розвиток», «формування», «становлення», «дозрівання».
2. Які фактори розвитку особистості ви можете назвати?
3. Розкрийте зміст Культурно-історичної теорії Л.С. Виготського.
4. Наведіть приклади сензитивних періодів.
5. Які причини нерівномірності психічного розвитку ви знаєте?
6. Розкрийте зміст поняття «сенситивність».
7. Що таке акселерація та ретардація вікового розвитку?

Література:

1. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 112 с.
2. Пісоцький В.П., Горянська А.М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі. Київ: Центр учбової літератури, 2019.144 с.
3. Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука : зб. ст. / за ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018.Вип. 1. 127 с.
4. Сергеєнкова О. П, Столярчук О. А., Коханова О. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 376 с.

Тема 3. Сучасні теорії та моделі розвитку особистості

План:

1. Соціогенетичний підхід (Е. Еріксон, Б. Скіннер, А. Бандура).
2. Когнітивні теорії (Ж. Піаже, Дж. Брунер, Л. Колберг).
3. Персоногенетичний підхід (А. Маслоу, К. Роджерс).
4. Теорія дзеркального «Я» (Ч. Кулі, Дж. Мід).
5. Теорія референтної групи (Г. Хайман).
6. Теорія формування розумових дій П.Я. Гальперіна.
7. Теорія навчальної діяльності В.В. Давидова – Д.Б. Ельконіна.

Тезаурус теми: біогенетичні концепції, вік, вікова періодизація, вищі психічні функції, довільність, психічний розвиток, рушійні сили психічного розвитку, сенситивні періоди, соціогенетичні концепції.

Питання для самоконтролю:

1. На що спираються соціогенетичні теорії розвитку особистості?
2. На які три етапи Ч. Кулі поділяв процес формування дзеркальної самості?
3. Назвіть та охарактеризуйте етапи формування розумових дій за П. Я. Гальперіним.
4. Вкажіть основні критерії періодизації Д.Б. Ельконіна.
5. Специфіка, особливості та структура навчальної діяльності за теорією В.В. Давидова – Д.Б. Ельконіна.

Література:

1. Пісоцький В. П., Горянська А. М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі: навч. посіб. Київ : КНТ, 2019. 144 с.
2. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 376 с.
3. Столяренко О. Б. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 180 с.
4. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навчальний посібник, 4-те вид., випр. і доп. Київ: Каравела, 2020. 418 с.

Тема 4. Вікова періодизація життєвого шляху людини

План:

1. Вікова періодизація за З. Фрейдом.
2. Соціалізація особистості за Е. Еріксоном.
3. Розвиток моральної свідомості за Л. Колбергом.
4. Періодизація розвитку особистості за А.В. Петровським.
5. Стадії інтелекту за Ж. Піаже.
6. Інтелектуальний розвиток дитини за Дж. Брунером.
7. Вікова періодизація Д. Б. Ельконіна.

Тезаурус теми: вік, вікова періодизація, психічний розвиток, рушійні сили психічного розвитку, інтелектуальний розвиток, соціалізація; асиміляція; акомодация; вікові новоутворення; вікові кризи; соціальна ситуація розвитку; провідна діяльність.

Питання для самоконтролю:

1. Характеристика стадій психосексуального розвитку особистості за З. Фрейдом.
2. На чому базується критика теорії Л. Кольберга?
3. Як Ж. Піаже розглядає розумовий розвиток?
4. Що таке егоцентризм мислення за Ж. Піаже? Наведіть приклади.
5. Розкрийте зміст понять «дитячий реалізм», «анімізм», «артифіціалізм» в контексті теорії Ж. Піаже.
6. Чим теорія Дж. Брунера відрізняється від теорії Ж. Піаже?
7. Як, розвиваючи ідеї Л. С. Виготського, Д. Б. Ельконін запропонував розглядати кожен психологічний вік?

Групова робота:

Практична робота: «Визначення особливостей фаз психічного розвитку дитини за Е. Еріксоном».

Обладнання: набір з 30 карток, на кожній з яких міститься одна з особливостей фаз психічного розвитку дитини за Е. Еріксоном. Кількість наборів карток дорівнює кількості студентів в академічній групі, поділений на п'ять.

Хід роботи:

1. Здобувачі утворюють підгрупи з п'яти учасників. Кожна з підгруп отримує набір карток.
2. Виконання завдання проводиться за інструкцією: «На картках у безсистемному порядку містяться особливості фаз психічного розвитку дитини за Е. Еріксоном. Кожен студент у підгрупі повинен зібрати картки, що містять до 3-х років; дошкільної – до 6 років; передпубертатної – до 12 років; юності – до 18 р.
3. Звіт студентів про виконану роботу, його обговорення та уточнення.

Перелік особливостей фаз психічного розвитку дитини за Е. Еріксоном, поданих на картках

1. У негативному варіанті розвитку формується почуття власної неповноцінності, усвідомлення своєї неспроможності у вирішенні якихось конкретних задач.
2. У цьому віці закладається ставлення до праці
3. Невирішена суперечність призводить до появи тривожності, замкнутості, втечі у свій внутрішній світ тощо.
4. Головні особи – батьки.
5. Основна суперечність: автономія-сумнів, сором .
6. Провідні суперечності: довіра-недовіра; надія-безнадійність.
7. Основне завдання полягає у виробленні ще неусвідомленого почуття «базової довіри» дитини до зовнішнього світу.
8. Головний метод – турбота і любов батьків.
9. При сприятливих умовах формується почуття самостійності та особистої цінності.
10. Головний метод – підтримка батьками самостійності дитини
11. Значущі особи – батьки, брати, сестри
12. Базова суперечність: ініціативність-пасивність.
13. При сприятливих умовах формується ініціативність
14. Значущі оточуючі – ровесники
15. Невирішена суперечність призводить до виникнення почуття провини, яка знижує активність дитини
16. Головна особа на цій фазі – мати
17. При несприятливих умовах виникає "базова недовіра"

- 18.Вирішальну роль відіграють ігри, спілкування з однолітками
- 19.Закладається почуття справедливості, прагнення виконувати правила
- 20.Головні особи - ровесники, старші діти, сусіди
- 21.Базова суперечність: спроможність-неповноцінність
- 22.При сприятливих умовах формується почуття підприємливості та ефективності, цілеспрямованість
- 23.Найважливішими цінностями стають ефективність і компетентність
- 24.Основна суперечність: визнання, ідентичність – невизнання
- 25.З'являється почуття власної унікальності, відмінності від інших
- 26.Стрімко розширюється репертуар особистісних ролей, кожен з яких дитина випробовує, не заглиблюючись у виконання якоїсь окремої з них
- 27.Головна умова подолання суперечності - повага і визнання серед ровесників.
- 28.При негативному варіанті рольова й особистісна невизначеність формується невиразне, дифузне, нестійке "Я", рольова й особистісна невизначеність.

Література:

1. Пісоцький В. П., Горянська А. М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі: навч. посіб. Київ : КНТ, 2019. 144 с.
2. Сергєєнкова О. П, Столярчук О. А., Коханова О. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 376 с.
3. Столяренко О. Б. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 180 с.
4. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навчальний посібник, 4-те вид., випр. і доп. Київ: Каравела, 2020. 418 с.

Тема 5. Психічний розвиток дітей раннього та дошкільного віку

План:

1. Особливості розвитку новонародженого. Криза новонародженості.
2. Соціальна ситуація розвитку та провідна діяльність немовляти.
3. Новоутворення періоду немовляти.
4. Криза першого року життя.
5. Соціальна ситуація розвитку та провідна діяльність
6. Виникнення відчуття «Я сам» та самосвідомості. Криза трьох років.
7. Соціальна ситуація розвитку в дошкільному віці.

8. Розвиток особистості дошкільника.
9. Криза семи років.
10. Готовність дошкільника до навчання у школі.
11. Види психологічної готовності до навчання у школі.

Тезаурус теми: вік немовляти, комплекс позбавлення, дитяча шпитальність, предметно-маніпулятивна діяльність, новоутворення, криза 3 років, негативізм, впертість, знецінення, сюжетно-рольова гра, супідрядність мотивів, довільність поведінки, егоцентричне мовлення, контекстне мовлення, наочно-дійове мислення, наочно-образне мислення, криза 7 років, психологічна готовність дитини до школи.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть основні періоди дошкільного дитинства.
2. Які ознаки кризи 3 років?
3. Чому саме сюжетно-рольова гра стає провідною діяльністю в дошкільному віці?
4. Яка дитина вважається готовою до школи?

Групова робота:

«Аналіз матеріалів малюнкових та графічних методик на визначення психологічної готовності дитини до школи»

Обладнання: матеріали малюнково-графічної методики Керна-Ісрасека (малюнок людини, копіювання розташування точок та записаної фрази); графічних методик „Лабіринт», «Продовжи візерунок».

Хід роботи:

1. Вступне слово викладача. Викладач пояснює порядок виконання малюнків та графічних завдань дітьми, передбачений методиками.
2. Група студентів поділяється на підгрупи, кожна з яких отримує матеріали однієї з методик.
3. Завдання до групового виконання полягають в наступному:
 - розподілити роботи за якістю виконання на три рівня, визначивши їх кількісне співвідношення у відсотках;
 - встановити критерії, за якими зроблено поділ робіт на рівні виконання;

- визначити, рівень яких психічних та особистісних властивостей дитини розкриває її робота;
- сформулювати рекомендації батькам щодо усунення недоліків у підготовці їх дітей до школи, виявлених при аналізі;
- зробити гіпотетичний висновок про рівень психологічної готовності обстежених дітей до систематичного навчання у школі.

4. Обговорення результатів проведеного аналізу. Студентам пропонується висловити думку про можливості та показники у діагностиці психологічної готовності дітей до школи; про роль вихователів та батьків у підготовці дітей до школи.

Література:

1. Василенко Л., Савчин М. Вікова психологія. Київ: Академія, 2021. 376 с.
2. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції : навчальний посібник. 2-ге видання, перероблене, доповнене. Суми, 2020. 300 с. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/9286>
3. Сергєєнкова О. П, Столярчук О. А., Коханова О. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 376 с.

Тема 6. Психологічні особливості молодшого школяра та підлітка

План:

1. Соціальна ситуація розвитку молодшого школяра.
2. Адаптація першокласника до школи.
3. Навчальна діяльність як провідна діяльність у молодшому шкільному віці.
4. Новоутворення молодшого шкільного віку.
5. Особливості розвитку емоційно-вольової сфери у молодшому шкільному віці.
6. Формування взаємовідносин, розвиток комунікативних здібностей у молодших школярів.
7. Анатомо-фізіологічна перебудова і її відображення в психологічних особливостях підліткового віку.
8. Соціальна ситуація розвитку і провідна діяльність підліткового віку.
9. Психологічні новоутворення підліткового віку.
10. Криза підліткового періоду.

- 11.Перебудова навчальної діяльності і її психологічне значення.
- 12.Особливості формування особистості підлітка.
- 13.Психологічні проблеми статевого дозрівання.

Тезаурус теми: відмітка, внутрішній план дій, внутрішня позиція школяра, довільність психічних процесів, контроль, мотивація, мотивація досягнення успіху, мотивація позбавлення невдач, мотиви учення, рівень домагань, почуття компетентності, рефлексія, самооцінка, самосвідомість, смислова пам'ять, структура навчальної діяльності, навчальна діяльність, оцінка, учбова задача, учбові операції; підлітковий вік, навчальна діяльність, пубертатний період, акцентуація характеру, статеve дозрівання, образ фізичного «Я», акселерація, підліткова криза, почуття дорослості, особистісна рефлексія, Я-концепція, інтимно-особистісне спілкування, конформістська мораль, міжособистісна рефлексія, девіантна поведінка, «важкі» підлітки, самовиховання.

Питання для самоконтролю:

1. Які новоутворення властиві молодшому шкільному віці?
2. Які чинники впливають та особливості адаптації першокласника до школи?
3. На що спрямована моральна поведінка молодшого школяра?
4. Як змінюється емоційний розвиток в період молодшого шкільного віку?
5. Як взаємопов'язані біологічний і психічний розвиток у підлітковому віці?
6. Чому підлітковий вік визначають як перехідний?
7. У чому виявляється почуття дорослості у підлітковому віці?
8. Назвіть причини та ознаки кризи підліткового віку.
9. Які причини заниженої самооцінки у підлітків?
10. Які причини зниження шкільної успішності підлітка?

Література:

1. Василенко Л., Савчин М. Вікова психологія. Київ: Академія, 2021. 376 с.
2. Дорожко І. І., Малихіна О. Є., Туріщева Л. В. Насильство. Булінг. Проблема у запитаннях та відповідях: навч-метод.посібн. Харків : ВГ

«Основа», 2019. 144 с.

3. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції : навчальний посібник. 2-ге видання, перероблене, доповнене. Суми, 2020. 300 с.
4. Максименко С. Д. Психологічні особливості криз підлітка. Практична психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 200 с.
5. Меленчук Н.І., Глотова І.В. Життестійкість підлітків з різним типом акцентуації. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. Вип. 19 (48). 2022. С. 30-45.
6. Поліщук В.М. Віковий кризовий розвиток людини від народження до дорослості. Київ: Університетська книга. 2020. 460 с.
7. Сергєєнкова О. П, Столярчук О. А., Коханова О. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 376 с.
8. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навчальний посібник, 4-те вид., випр. і доп. Київ: Каравела, 2020. 418 с.
9. Токарева Н. М. Лабіринти дорослішання: психічний розвиток особистості підлітково-юнацького віку. Кривий Ріг: ТОВ «НВП «Інтерсервіс»», 2021. 216 с.

Тема 7. Психологія ранньої та зрілої юності.

Дорослість як етап онтогенезу

План:

1. Загальні особливості періоду юності.
2. Ідентичність. Криза ідентичності. Становлення ідентичності.
3. Особистісне та професійне самовизначення старшокласників.
4. Показники соціально-психологічної готовності випускника школи до самостійного життя.
5. Вікові особливості прийняття рішень про кар'єру на етапі зрілої юності.
6. Розвиток самосвідомості в юнацькому віці.
7. Психологічні особливості дорослої людини.
8. Психологічні концепції вікової періодизації психічного статусу дорослої людини за Б. Г. Ананьєвим, Е. Еріксоном, В. Ф. Моргуном тощо.
9. Професійна, сімейна, громадянська самореалізація дорослої людини та їхній взаємозв'язок.
10. Вікові кризи особи періоду дорослості.

11. Психологічна характеристика ранньої дорослості, середнього та пізнього дорослого віку.
12. Еволюція та інволюція психіки в дорослому віці.

Тезаурус теми: рання юність, первісний вибір життєвого шляху, самовизначення, вибір професії, професійні інтереси, світогляд, мрії, ідеали, дифузія ідентичності, ідентичність, криза ідентичності, мораторій, навчально-професійна діяльність, незалежність в моральних судженнях, оригінальність мислення, особистісне самовизначення, професійне самовизначення, самоконтроль, самоуправління; пізня юність, юнацька дружба, образ фізичного «Я», неформальні угруповання, булінг, ділове спілкування, інтимно-особистісне спілкування; дорослість, молодість, дорослість, акмеологія, кризи дорослих, сенс буття, самоактуалізація, вік продуктивності, кристалізований та текучий інтелект, зрілість, феномен «спустілого» гнізда.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає своєрідність соціальної ситуації розвитку ранньої юності?
2. Які ознаки кризи 17 років?
3. Назвіть особливості вибору професії в юнаків.
4. Як змінюється ставлення юнаків до навчання?
5. Як змінюється спілкування старшокласників з вчителями, батьками?
6. У чому полягають специфічні особливості юнацької дружби?
7. Вкажіть психологічні особливості сучасних юнаків.
8. Як фази дорослості ви можете назвати?
9. Охарактеризуйте вікові кризи особи періоду дорослості?
10. Які основні завдання періоду молодості?
11. У чому полягають специфічні особливості прояву критичних періодів у дорослості?
12. Вкажіть особливості самосвідомості дорослих.
13. Порівняйте поняття «дорослість» та «зрілість».

Література:

1. Коваленко О. Г., Павлик Н. В., Становських З. Л., Бастун М. В. Психологічний супровід особистісного розвитку дорослих: подолання професійних криз та особистісних дисгармоній. Київ, 2019. 167 с.

2. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці : монографія. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2021. 408 с.
3. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції : навчальний посібник. 2-ге видання, перероблене, доповнене. Суми, 2020. 300 с.
4. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури. 2019. 128 с.
5. Меленчук Н.І., Зозуля Л.В. Психологічне благополуччя осіб з різним рівнем самореалізації особистості. *Габітус*. №35. 2022. С. 143-148.
6. Поліщук В. М. Вікові кризи в підлітковому і юнацькому віці: базові симптомокомплекси: навч. посіб. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2019. 478 с.
7. Сергеєнкова О. П, Столярчук О. А., Коханова О. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 376 с.
8. Середа О. Особливості впливу соціально-психологічних чинників на професійне самовизначення старшокласників. *Психологічний журнал*. 2019. 5 (11). С. 268-282.
9. Токарева Н. М. Лабіринти дорослішання: психічний розвиток особистості підлітково-юнацького віку. Кривий Ріг: ТОВ «НВП «Інтерсервіс»», 2021. 216 с.

Тема 8. Психологія старіння. Старість як етап онтогенезу

План:

1. Особливості Я – концепції і розвитку особистості в період старості.
2. Особливості життєдіяльності і спонукальної сфери людини у старості.
3. Особливості пізнавальних процесів у старості.
4. Емоційна сфера людини у старості.
5. Реалізація мудрості як сенс життя у старості.
6. Значення сім'ї для людини похилого віку.
7. Вмирання і смерть старих людей.

Тезаурус теми: вихід на пенсію, структурізація і передача досвіду, егоінтеграція, мудрість, спокій, справжня зрілість, моделі старіння, довголіття.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть підходи до періодизації пізньої дорослості.
2. Назвіть основні стратегії старіння.

3. Які особливості емоційного розвитку людини в період старості?
4. Яке основне завдання періоду пізньої зрілості?

Література:

1. Поліщук В. М. Віковий кризовий розвиток людини від народження до дорослості : навч. посіб. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2020. 460 с.
2. Сергєєнкова О. П, Столярчук О. А., Коханова О. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 376 с.
3. Павелків Р. В., Харченко Є. М. Геронтопсихологія. Медико-біологічні та соціально-психологічні аспекти старіння: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 476 с.

Тема 9. Вплив несприятливих чинників на процес розвитку особистості

План:

1. Об'єктивні фактори перетворення людини в жертву несприятливих умов.
2. Суб'єктивні передумови перетворення людини в жертву несприятливих умов.
3. Асоціалізація та соціальна дезадаптація як психічні феномени.
4. Феномени десоціалізації.
5. Соціальна дезадаптація.
6. Девіантна поведінка як прояв дезадаптації.

Тезаурус теми: порушення розвитку, асоціалізація, дезадаптація, десоціалізація, девіантна поведінка, маргінальна особистість, делінквентна особистість, соціальне сирітство, соціальна безпорадність.

Питання для самоконтролю:

1. Які несприятливі чинники на процес розвитку особистості ви можете назвати?
2. Розкрийте зміст понять десоціалізації і ресоціалізації.
3. Асоціальні прояви особистості
4. Феномени соціального сирітства і соціальної безпорадності: їх характеристика.

5. Які основні характеристики девіантності особистості ви знаєте?

6. Які твердження про батьківські зловживання щодо дітей є правильними?

а) "Агресивні батьки в дитинстві самі були жертвами батьківських зловживань";

б) "Застосовувати насильство щодо дітей можуть лише "психічно хворі люди";

в) "Психотерапія не зможе змінити поведінку батьків";

г) "Агресія одного з батьків здійснюється при прямому чи непрямому потуранні з боку іншого".

Література:

1. Зозуляк-Случик Р. В. Основи соціалізації особистості : навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти (освітньо-професійна програма «Соціальна робота»). 2-е вид., переробл. та доповн. Івано-Франківськ : НАІР, 2022. 206 с.
2. Кошова І. В., Кресан О. Д. Психологія девіантної поведінки: Навчально-методичний посібник. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 226 с.
3. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. 5-те видання, перероблене, доповнене. Київ: Академія, 2021. 376 с.

Тема 10. Становлення і розвиток особистості осіб з особливими освітніми потребами

План:

1. Поняття «дитина з ООП» і «діти з обмеженими можливостями».
2. Класифікація порушень розвитку у дітей.
3. Зовнішні (екзогенні) чинники відхилення у здоров'ї.
4. Внутрішні (ендогенні) чинники відхилення у здоров'ї.
5. Характеристика дітей з особливими освітніми потребами.
6. Особливості і закономірності порушеного розвитку.

Тезаурус теми: психічний розвиток дитини, психофізичний розвиток дитини, дитина з особливими освітніми потребами, порушення функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте зміст поняття «затримка психічного розвитку».
2. Наведіть класифікації порушень розвитку у дітей.
3. Поняття дефекту розвитку.
4. Яку запропонував структуру дефекту розвитку Л. С. Виготський?
5. Які є переваги інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами, їхніх батьків, учителів та суспільства?

Література:

1. Ванюк Д.В. Основи дефектології : навчально-методичний посібник для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 227 «Фізична терапія, ерготерапія» / Д. В. Ванюк [та ін]. Запоріжжя : ЗДМФУ, 2023. 133 с.
2. Колупаєва А. А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник / А. А. Колупаєва, О.М. Таранченко. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
3. Сергійчук О.М., Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник / О.М. Сергійчук, Ю.М. Багно, О.В. Плужник; за ред. О.М. Сергійчук. Переяслав : Видавництво , 2020. 224 с.

Тема 11. Особистісне зростання в психології саморозвитку

План:

1. Суть процесу саморозвитку. Зміст та детермінанти саморозвитку.
2. Поняття особистісного зростання в психології саморозвитку.
3. Погляд А. Маслоу в розумінні особистісного зростання.
4. Особистісний ріст за В. Франклом.
5. Розуміння особистісного зростання К. Юнгом, А. Адлером, Е. Еріксоном, А. Менегетті.

Тезаурус теми: саморозвиток, особистісне зростання, сенс життя, індивідуалізація, самоактуалізація, критерії особистісного росту.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте зміст поняття особистісного зростання.

2. В роботах яких психологів вперше зустрічається поняття особистісного зростання?
3. Поясніть, як психологічне благополуччя впливає на саморозвиток особистості?
3. Як В. Франкл розуміє особистісний ріст?
4. Розкрийте зміст поняття «індивідуалізація».
5. Що собою представляє «самоактуалізована особистість»?

Література:

4. Коваленко О. Г., Павлик Н. В., Становських З. Л., Бастун М. В. Психологічний супровід особистісного розвитку дорослих: подолання професійних криз та особистісних дисгармоній. Київ, 2019. 167 с.
5. Меленчук Н.І., Зозуля Л.В. Психологічне благополуччя осіб з різним рівнем самореалізації особистості. *Габітус*. №35. 2022. С. 143-148.
6. Особистісне зростання в умовах трансформації сучасного суспільства: монографія / Ред. колегія: Т. В. Коломієць, Т. Ю. Кулаковський, Г. В. Пирог; за науковою редакцією професора Л. П. Журавльової. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2020. 308 с.
7. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навчальний посібник, 4-те вид., випр. і доп. Київ: Каравела, 2020. 418 с.

Тема 12. Психологічний супровід самопізнання та саморозвитку в контексті життєвого шляху особистості

План:

1. Імпліцитні теорії особистості і процесу життєдіяльності.
2. Міжособистісна взаємодія і спілкування як умови саморозвитку і самореалізації людини.
3. Самопізнання у дитячому віці.
4. Самопізнання і саморозвиток у школяра.
5. Самопізнання і саморозвиток у зрілому віці.
6. Саморегуляція особистості, її механізми і засоби здійснення.

Тезаурус теми: імпліцитні теорії, цінності, самопізнання, саморегуляція, акмеологічний потенціал, бар'єри саморозвитку.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття про імпліцитні теорії особистості.
2. Що вважається основним джерелом виникнення та розвитку імпліцитних теорій?
3. Як розвивається самопізнання?
4. Що може розглядатись в якості бар'єрів саморозвитку? Чому?
5. Що таке саморегуляція?
6. Які техніки саморегуляції ви знаєте?

Література:

1. Коваленко О. Г., Павлик Н. В., Становських З. Л., Бастун М. В. Психологічний супровід особистісного розвитку дорослих: подолання професійних криз та особистісних дисгармоній. Київ, 2019. 167 с.
2. Меленчук Н.І., Зозуля Л.В. Психологічне благополуччя осіб з різним рівнем самореалізації особистості. *Габітус*. №35. 2022. С. 143-148.
3. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навчальний посібник, 4-те вид., випр. і доп. Київ: Каравела, 2020. 418 с.
4. Самовиховання і саморегуляція особистості : курс лекцій : навчальний посібник. Укладач : О.М. Шевчук. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. 115 с.

ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЇХ ВИКОНАННЯ

Тема 1. Предмет та методи психології розвитку

1. В чому різниця предмета психології розвитку від предмета вікової психології? Порівняйте визначення предмета вікової психології і психології розвитку в роботах вітчизняних і зарубіжних психологів.
2. Надайте коротку характеристику емпіричних методів дослідження в психології розвитку.
3. Охарактеризуйте особливості діагностики психічного розвитку людей різного віку.
4. Розкрийте позитивні і негативні сторони стратегій дослідження психічного розвитку людини: методу поперечних зрізів, лонгitudного методу і комбінованого плану дослідження.
5. Охарактеризуйте констатуючу та формуючу дослідницькі стратегії в психології розвитку. Наведіть приклади.

Практичне завдання:

1. Складіть конспект статті: Винославська О.В. Емпіричні методи психології. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 5. С. 1-7.
Режим доступу:
https://www.ebk.net.ua/Book/psychology/vinoslavska_psihologiya/part1/1302.htm
2. Самодослідження за допомогою психодіагностичної методики «Психологічний вік».

Методика «Психологічний вік»

(Див.: *Психологія діяльності та навчальний менеджмент. Навч.-методичний посібник / за ред. В.Л. Козакова. - К.: КНЕ. 2003. С. 128-129.*)

Хід виконання:

1. Підготуйте бланк до методики.
2. Уявіть подумки своє життя - минуле, теперішнє і майбутнє. В колонці вікових інтервалів бланка визначте очікувану вами тривалість свого життя: позначте свій теперішній період життя, а також той віковий період, до якого, на вашу думку, ви маєте реальний шанс дожити.

3. Надалі спробуйте оцінити кожне п'ятиріччя впродовж тривалості свого життя за ступенем насиченості особисто важливими подіями від 1 до 10, позначивши відповідну клітинку таблиці. Подіями можуть бути будь-які зміни у своєму внутрішньому світі (думках, переживаних, почуттях), стані здоров'я, поведінці, в різних сферах життя (сім'ї, навчанні, спілкуванні з друзями, професійній діяльності), в природі і суспільстві. 10 балів означає максимальну насиченість п'ятиріччя подіями, 1 бал – мінімальну. Своє минуле життя оцініть за наявними спогадами, а насиченість подальшого життя – на основі припущень.

4. Спочатку підраховується загальна сума балів за всі п'ятирічки, а також окрема сума балів за минулі п'ятирічки. Число від ділення суми балів за минулі п'ятирічки на загальну суму балів за всі п'ятирічки – показник суб'єктивної реалізованості життя. Число від множення показника суб'єктивної реалізованості життя на очікувану тривалість життя – ваш психологічний вік.

Бланк до методики «Психологічний вік»

<i>Вікові інтервали у роках</i>	<i>Ступінь насиченості важливими подіями</i>									
	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
<i>до 5</i>										
<i>6-10</i>										
<i>11-15</i>										
<i>16-20</i>										
<i>21-25</i>										
<i>26-30</i>										
<i>31-35</i>										
<i>36-40</i>										
<i>41-45</i>										
<i>46-50</i>										
<i>51-55</i>										
<i>56-60</i>										
<i>61-65</i>										
<i>66-70</i>										
<i>71-75</i>										
<i>76-80</i>										

81-85										
86-90										
91-95										
96-100										
101-105										

Інтерпретація отриманих результатів.

Різниця між психологічним і хронологічним віком не повинна бути занадто великою (оптимальна - 3-4 роки). Якщо психологічний вік перевищує хронологічний, то рекомендується приділяти більше уваги життєвій перспективі, замислитися про нові життєві перспективи, цілі, очікування. Якщо психологічний вік відстає від хронологічного, то це може свідчити про надзвичайний оптимізм щодо майбутнього і недооцінку значення минулого життя. Якщо в юності більш природно почуватись дещо старшим, а в похилому віці - молодшим, то в зрілому віці головне - гармонія перспективи і досвіду.

Тема 2. Основні закономірності розвитку психіки в онтогенезі

1. Які основні особливості процесу розвитку? Наведіть приклади, що пояснюють кожен характеристичу процесу розвитку.
2. Характеристика психологічних і соціальних механізмів розвитку особистості: імпринтинг, наслідування, екзистенційний натиск; ідентифікація, рефлексія; соціальна установка, інституціоналізація; міжособистісні стосунки.
3. Основні положення культурно-історичного підходу Л.С. Виготського.
4. Охарактеризуйте закономірності психічного розвитку людини.
5. Чому біологічний фактор розглядають як передумову психічного розвитку?

Підготуйте доповідь / есе за темою:

1. Порівняння поглядів Л.С. Виготського та Г.С. Костюка з основних закономірностей психічного розвитку.
2. Передумови, джерело і рушійні сили психічного розвитку дитини

Практичне завдання:

1. Проаналізуйте вплив мікро та макро соціуму на психічний розвиток особистості, їх взаємозв'язок та специфіку.
2. Спираючись на ознаку неперервності психічного розвитку особистості, доведіть умовний характер вікової періодизації щодо конкретного індивіда.
3. Проілюструйте взаємозв'язок внутрішніх та зовнішніх суперечностей психічного розвитку.
4. Розкрийте значення вікових криз для психічного розвитку людини, виявляючи їх позитивний та негативний вплив.

Творче завдання:

У сім'ї Н.Н. Ладигіної-Котс зростала дитина і проживав від півтора до чотирьох років шимпанзе Іоні. Він мав у своєму розпорядженні різні іграшки, спав на ліжку, їв за столом разом з усією сім'єю. У порівнянні поведінки дитини і шимпанзе були виявлені наступні факти:

- Один з них міг скласти фігуру з двох-трьох частин тільки у тому випадку, якщо перед ним знаходилась фігура-зразок, інший міг виконати завдання і без зразка, з пам'яті.
- Особливістю дій одного було те, що він зазвичай брав дві фігурки, необхідні для конструювання. Часто бувало, що дві фігурки, які він брав, поєднував їх спочатку у повітрі, а потім уже ставив їх на стіл. Інший так ніколи не робив.
- І шимпанзе, і дитина при виборі елементів, які пропонувалися для конструювання, спокушались їх новизною, незвичністю (диск з очками, блискуча паличка), але якщо один, обравши непотрібний елемент, не включав його у конструкцію, інший нерідко пробував це зробити, і тільки вказівка

експериментатора допомагала йому уникнути помилки.

Визначте, які з наведених вище фактів стосуються поведінки шимпанзе, а які – поведінки дитини. Вкажіть ознаки, якими ви керувалися.

Тема 3. Сучасні теорії та моделі розвитку особистості

1. Визначте, яку роль відіграє активність дитини в її психічному розвитку згідно теорій наочіння.
2. Проаналізуйте, чи можна, згідно концепції Ж. Піаже, прискорити процес когнітивного розвитку дитини.

Підготуйте есе за темою:

1. Підготуйте доповідь на тему «Теорії психічного розвитку» (теорія на вибір здобувача) за планом:

1. виникнення теорії;
2. основні поняття;
3. основні ідеї;
4. фактори розвитку.

Приклади теорій психічного розвитку:

1. Соціогенетичний підхід (Е. Еріксон, Б. Скіннер, А. Бандура).
2. Когнітивні теорії (Ж. Піаже, Дж. Брунер, Л. Колберг).
3. Персоногенетичний підхід (А. Маслоу, К. Роджерс).
4. Теорія дзеркального «Я» (Ч. Кулі, Дж. Мід).
5. Теорія референтної групи (Г. Хайман).
6. Теорія формування розумових дій П.Я. Гальперіна.
7. Теорія навчальної діяльності В.В. Давидова – Д.Б. Ельконіна.

Тема 4. Вікова періодизація життєвого шляху людини

1. Що означає поняття віку і вікової періодизації в психології?
2. Як вирішувалась проблема вікової періодизації в трудах Л.С. Виготського? Охарактеризуйте особливості протікання вікових криз в психічному розвитку дитини, їх роль та значення з точки зору Л.С. Виготського.
3. Сформууйте та розкрийте суть гіпотези періодичності психічного розвитку дитини за Д.Б. Ельконіним. Охарактеризуйте поняття «соціальна ситуація розвитку», «провідна діяльність», «новоутворення» як критерії вікової періодизації.

Практичне завдання:

1. Скласти таблиці вікової періодизації з позицій З. Фрейда, Е. Еріксона, Л.С. Виготського, А.В. Петровського, Д.Б. Ельконіна.
2. Порівняйте характеристики різних стадій розвитку, що наводяться у періодизаціях Д.Б. Ельконіна та Е. Еріксона. Зробіть висновок про відмінності у характеристиці періодів та їх вікових меж.
3. Визначте, як співвідносяться в психоаналітичній теорії біологічний та соціальний фактори психічного розвитку людини, активність і пасивність індивіда.

Підготуйте есе за темою:

1. Фактори та рушійні сили психічного розвитку в теорії психосексуального розвитку З. Фрейда.
2. Схожість та відмінність концепцій психічного розвитку З. Фрейда та Е. Еріксона. Характеристика стадій психосоціального розвитку особистості за Е. Еріксоном.
3. Основні гіпотези та положення операціональної концепції розвитку інтелекту Ж. Піаже. Характеристика особливостей інтелекту на кожній стадії його розвитку.
4. Особливості розвитку моральної свідомості за Л. Колбергом.
5. Періодизація розвитку особистості за А.В. Петровським.
6. Характеристика стадій інтелектуального розвитку дитини за Дж. Брунером.

Тема 5. Психічний розвиток дітей раннього та дошкільного віку

1. В чому різниця між соціальною посмішкою та комплексом поживавлення?
2. Яка роль спілкування в психічному розвитку немовля? 3. Коли з'являється і про що свідчить вибірковість емоційних реакцій немовля?
4. Коли з'являється автономна мова немовля і в чому її специфіка?
5. Порівняйте соціальні ситуації розвитку в періоди немовля і раннього дитинства: назвіть схожі та відмінні риси.
6. Що таке егоцентризм та егоцентрична мова? Наведіть приклади.
7. Назвіть основні новоутворення дошкільника в пізнавальній

діяльності.

8. Охарактеризуйте фактори, які спричиняють відставання в психічному розвитку у дітей раннього віку.

9. Порівняйте специфіку спілкування дітей раннього та дошкільного віку з дорослими.

Підготуйте доповідь / есе за темою:

1. Особливості протікання кризи одного року: сенс даної кризи, основне новоутворення.
2. Особливості ігрової діяльності дітей раннього віку.
3. Особливості мислення дитини раннього віку.
4. Особливості протікання кризи трьох років: сенс даної кризи, основне новоутворення.
5. Структура, динаміка і значення ігрової діяльності в дошкільному віці для психічного розвитку дитини.
6. Розвиток Я-образу в дошкільному віці.

Практичне завдання:

1. Здійснити діагностику за методикою «Малюнок сім'ї». Надати характеристику отриманим даним.

2. За результатом перегляду документального фільму «Джон» (режисери Джеймс і Джойс Робертсони) проаналізувати проблему зміни у психічному стані та поведінці хлопчика з позиції сучасних уявлень про умови нормального психічного розвитку дитини. Скласти анотацію до даного фільму.

3. Здійснити діагностику за методиками на визначення психологічної готовності дитини до школи (на вибір).

4. Складіть пам'ятку для батьків щодо формування психологічної готовності дошкільняти до школи.

1. Сергій був досить розвиненою дитиною. До моменту вступу у школу він міг читати, знав багато віршів. Не зважаючи на те, що Сергій пішов до школи з великою радістю, з перших днів навчання він став порушувати дисципліну: крутився під час уроку, не слухав пояснень учительки.

Допоки домашні завдання викликали у нього інтерес, він хоча й не досить акуратно, але виконував їх. Щойно Сергій зустрів труднощі в навчанні,

подолання яких вимагало систематичних занять, розумових зусиль, хлопчик став недбало виконувати завдання.

Що стало причиною невдач Сергія у школі?

Як допомогти хлопчику добре навчатися?

2. «Як визначити, чи готова дитина до навчання у школі? Особливо зараз, коли можна віддавати її до школи і у 6, і у 7 років. Я хотіла б віддати свого шестирічного сина до школи, але мені не радять вихователі. Та й дитина не виявляє великого бажання вчитись», - засмучується мати майбутнього школяра. Такі питання ставить багато батьків.

Як визначити психологічну готовність дітей до навчання у школі?

Чи можна передбачити, як дитина буде навчатись?

3. *Яким методом вихователь вивчає психіку дошкільника? Обґрунтуйте свою відповідь.*

Леон Р. (6 р.) намалював людину без будь-якої допомоги дорослих. Вихователь ретельно розглянув малюнок і помітив, що фігура людини складається з голови, тулуба, кінцівок. Голова не більша за тулуб і з'єднана з ним шиєю. На голові є волосся, що виглядає з-під капелюшка. Є вуха, очі, ніс, рот. На руках – долоні з п'ятьма пальцями. Ноги внизу «зігнуті» (є ступні). На фігурі - чоловічий одяг і намальована вона як єдине ціле, а не складена з окремих частин. На малюнку видно, що ноги й руки ростуть із тулуба, а не кріпляться до нього.

На підставі цього малюнку вихователь зробив висновок про рівень психологічної готовності Леона до навчання у школі й підготував рекомендації для батьків щодо його підготовки до школи.

Тема 6. Психологічні особливості молодшого школяра та підлітка

1. Порівняйте особливості психічного розвитку дошкільників і молодших школярів.

2. Розкрийте особливості взаємовідносин молодшого школяра із значущими дорослими і однолітками.

3. Наведіть приклади мислення дитини на рівні конкретних операцій.

4. Співвіднесіть роль батьків та вчителя у формуванні у дитини

внутрішньої позиції школяра.

5. Охарактеризуйте гендерні відмінності дітей молодшого шкільного віку.

6. Обґрунтуйте психологічну доречність використання вчителем тільки словесного оцінювання навчальних досягнень учнів 1-го класу.

7. В чому специфіка перехідного періоду з молодшого шкільного віку в підлітковий період?

8. Проаналізуйте сучасні соціально-психологічні умови становлення особистості підлітків.

9. Чому більшість конфліктів між дітьми та батьками виникають саме в підлітковий період?

10. Чим спілкування з однолітками відрізняється від спілкування з дорослими?

11. Яким чином морфофункціональні зміни організму підлітка можуть вплинути на його самопочуття та самостворення?

12. Які причини виникнення у підлітка почуття дорослості та шляхи його розвитку? Від чого це залежить?

13. Що таке сплутана Я-концепція у підлітка? Чим вона характеризується?

14. Визначте, чи справді підлітки є «жертвами» власних гормонів. Відповідь аргументуйте.

Підготуйте доповідь / есе за темою:

1. Симптоми, психологічна сутність і новоутворення кризи семи років.
2. Особливості морального розвитку молодшого школяра.
3. Зміни в Я-образі та самооцінці молодшого школяра.
4. Основні новоутворення молодшого шкільного віку.
5. Специфіка мислення підлітка.
6. Особливості мотивації учбової діяльності підлітка.
7. Моральний розвиток підлітка; фактори, що впливають на моральну поведінку підлітка.

Практичне завдання:

1. Здійснити діагностику психологічної готовності до шкільного навчання. Надати характеристику отриманим даним.
2. Першокласники на письмі часто пропускають голосні і переставляють

літери у словах. Чим пояснити ці типові помилки і як можна допомогти учневі їх усунути? (Див. Бабій М.Ф., Потапчик Л.В. Робоча навчальна програма з вікової та педагогічної психології. Луцьк, 2005. С.18).

3. Поясніть твердження.

Л.С. Виготський зазначав, що для дошкільників подумати – означає згадати, а для молодшого школяра згадати – означає подумати (Див. Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука : зб. ст. / за ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 1. 127 с.).

4. Розкрийте основні напрямки профілактики та корекції неухвильності молодших школярів.

5. На уроках у першому класі нерідко можна чути, як учні доповідають учителю: «А Іра не ті стовпчики розв’язала, їй Валя не так показала» або «Коля зовсім не розв’язав» тощо. Інші, побачивши у товариша неправильний розв’язок, голосно викрикують: «А у нього помилка!», або серед класної тиші встають і стурбовано зауважують: «А Вова тут приклад пропустив».

а) Чим можна пояснити такі вчинки першокласників?

б) Як повинен чинити вчитель у таких випадках, щоб його дії мали позитивний вплив на розвиток особистості учня і сприяли формуванню дружніх стосунків у класі?

6. Скласти рекомендації з можливих проблем формування Я-концепції, самооцінки, спілкування з батьками (на вибір).

7. Складіть рекомендації для вчителя щодо організації спілкування з підлітком (5-7 порад з поясненням).

8. Охарактеризуйте специфіку використання експериментальних методів при дослідженні психіки школярів.

9. Розробіть план використання методів опитування для діагностики мотивів навчання учнів початкової та основної школи.

10. Проілюструйте прояви самоствердження в підлітків.

Творче завдання

Учень 7-го класу приніс до вчителя записку, пояснюючу його попередню відсутність на уроках.

«Ти справді хворів?» – запитує вчителька.

Хлопець мовчить.

«А це справді мама писала?»

Хлопець знову мовчить.

«Тоді хто ж це писав?» – продовжує запитувати вчитель.

«Ніхто!» – різко відповідає школяр.

Визначте, які особливості особистості підлітка ілюструє дана ситуація та можливі причини поведінки хлопчика.

Тема 7. Психологія ранньої та зрілої юності.

Дорослість як етап онтогенезу

1. В чому специфіка соціальної ситуації розвитку в період юності? Які основні задачі розвитку в юності?
2. Розкрийте поняття ідентичності і варіанти її формування.
3. В чому специфіка спілкування з близькими дорослими в період юності?
4. Які особливості взаємовідносин між однолітками в період юності?
5. Поясніть поняття «психосоціальний мораторій». Наведіть приклади, які характеризують психосоціальний мораторій.
6. Поняття ранньої та середньої дорослості.
7. Які основні задачі розвитку в ранній та середній дорослості?
8. За яких умов виникає рольовий конфлікт працюючої жінки? В чому він виявляється?
9. Що таке аттитюдна незалежність, яка виникає молодим дорослим в процесі відділення від батьківської родини? Наведіть приклади.
10. Який вплив здійснює досвід на когнітивний розвиток в середньому віці?
11. З якими проблемами в професійному житті можуть зіткнутися люди в середній дорослості?
12. Характеристика «спорожнілого гнізда».
13. Розкрийте механізми формування психологічної зрілості особистості.
14. Розкрийте шляхи самоактуалізації особистості в середньому дорослому віці.

Підготуйте доповідь / есе за темою:

1. Основні етапи і закономірності професійного самовизначення в період

юності.

2. Особливості когнітивного розвитку в період юності.
3. Специфіка самосвідомості і Я-концепції в період юності.
4. Характеристика криз в професійному розвитку індивіда періоду ранньої дорослості.
5. Особливості Я-концепції молодого дорослого.
6. Зміни в самооцінці і Я-концепції в період середньої дорослості.
7. Розкрийте специфічні особливості навчання дорослих.

Практичне завдання:

1. Використовуючи матеріали лекції, психологічну літературу та власні спостереження, складіть соціально-психологічний портрет сучасного старшокласника.
2. Проаналізуйте особливості спілкування з дорослими та однолітками в юнацькому віці, встановіть подібність і різницю між ними.
3. Наведіть аргументи на користь та заперечення таких позначень середньої дорослості як «розквіт життя» чи «початок кінця».
4. Порівняйте психологічні особливості жінок та чоловіків середнього дорослого віку.
5. Опишіть засоби профілактики професійного «вигорання».

Тема 8. Психологія старіння. Старість як етап онтогенезу

1. Які позитивні і негативні стереотипи старості існують в нашому суспільстві?
2. Які задачі розвитку людини пізнього віку?
3. Які прояви психічного занепаду в старості?
4. Які фактори зменшують ризик когнітивного спотворення в старості?
5. Чому пізній період життя називають «віком втрат»?
6. За яких умов вихід на пенсію є кризою?
7. Що означає щаслива старість?
8. Проаналізуйте вплив на психіку людини похилого віку продовження нею професійної діяльності.

Практичне завдання:

1. За інтернет-джерелами ознайомтеся з проблемою довгожителства,

охарактеризуйте психологічні особливості довгожителів.

2. Розробіть шляхи подолання ейджизму щодо людей похилого віку.

Тема 9. Вплив несприятливих чинників на процес розвитку особистості

1. Розкрийте суть феномену десоціалізації.
2. З якими небезпеками зустрічається людина на різних вікових етапах у процесі соціалізації?
3. У чому проявляється соціальна дезадаптація?
4. Характеристика феноменів соціального сирітства і соціальної безпорадності.
5. Поняття віктимізації особистості у процесі її соціалізації.
6. Охарактеризуйте неадекватні виховні впливи батьків і педагогів, що призводять до відхилення у поведінці дитини.
7. Які є методи психокорекції важковиховуваних дітей?

Підготуйте доповідь / есе за темою:

1. Проблеми подолання перешкод на шляху саморозвитку.
2. Психолого-педагогічна підтримка і допомога у процесах самопізнання і саморозвитку.
3. Вплив сучасних кримінальних структур на соціалізацію молоді.
4. Соціалізація дітей-сиріт.

Практичне завдання:

1. На прикладі конкретних типів жертв охарактеризувати причини їх появи та можливості надання їм допомоги зі сторони соціального працівника, суспільства, держави.
2. Складіть свою класифікацію видів девіантної поведінки.
3. Встановіть тип виховання та психологічні причини відхилень у сімейному вихованні, здійснивши обробку опитувального листа методики АСВ. Запропонуйте план подальшого діагностичного обстеження сім'ї та напрямки психологічної допомоги

Тема 10. Становлення і розвиток особистості осіб з особливими освітніми потребами

1. Обґрунтуйте визначення поняття «аномалія розвитку», «дитина з особливими потребами», «особливі освітні потреби», «аномальна дитина».
2. Характеристика факторів, що визначають аномальний розвиток дитини за Л. С. Виготським.
3. Сформулюйте мету та завдання спеціальної та інклюзивної освіти.
4. Обґрунтуйте сучасні класифікації обмежених можливостей розвитку.
5. Охарактеризуйте причини виникнення порушень розвитку.
6. Що означає поняття «соціалізація дитини з ООП»?
7. У чому відмінність між поняттями «соціалізація дитини», «розвиток особистості», «виховання», «освіта»?

Підготуйте доповідь / есе за темою:

1. Роль сім'ї в процесі інтегрування дитини з особливими освітніми потребами в загальноосвітнє середовище.
2. Особливості Я – образу при затримці психічного розвитку.
3. Завдання, напрямки психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та їх сімей.

Практичне завдання:

1. Проаналізуйте праці: Л.С. Виготський «Основні проблеми дефектології»; «Дефект і компенсація»; «Сліпа дитина»; «Проблеми розвитку психіки».
2. Розробити пам'ятку «Врахування загальних та специфічних закономірностей розвитку, навчання та виховання дітей з ООП».

Тема 11. Особистісне зростання в психології саморозвитку

1. Сутність понять «зрілість» і «особистісне зростання».
2. Основні детермінанти саморозвитку особистості.
3. Поясніть термін «індивідуація» К.Г. Юнга.
4. Розкрийте зміст поняття «пропріум зрілої особистості».
5. Назвіть індивідуальні прийоми саморозвитку.

6. Внутрішній конфлікт особистісного зростання в юнацькому віці.

Підготуйте доповідь / есе за темою:

1. Розуміння особистісного зростання в роботах психологів (А. Маслоу, В. Франкл; К. Юнг, А. Адлер, Е. Еріксон, А. Менегетті).
2. Ціннісно-мотиваційні засади особистісного росту в дорослому віці.

Практичне завдання:

1. Зробіть конспект статті: Штепа О. С. Пропріум зрілої особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. №2. С. 26-32.

Тема 12. Психологічний супровід самопізнання та саморозвитку в контексті життєвого шляху особистості

1. Розкрийте сутність поняття «самопізнання».
2. Чим самопізнання відрізняється від інтроспекції?
3. Прийняття-неприйняття себе.
4. Поняття конструктивного самоаналізу К. Хорні.
5. Як самооцінка впливає на самопізнання та саморозвиток особистості?
6. Методи психологічної допомоги в процесі самопізнання та саморозвитку.

Практичне завдання:

1. Скласти міні-кейс з технологіями самопізнання та саморозвитку особистості (методики, корекційні вправи, тренінги).
2. Підібрати та проаналізувати методики діагностики рис особистості, що супроводжують самопізнання та саморозвиток особистості.
3. Розробити програму корекції заниженої самооцінки.
4. Розробити програму корекції завищеної самооцінки.
5. Підготувати інформацію про найбільш відомі методики самопізнання.

ВКАЗІВКИ ЩОДО ОПТИМАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНИХ ЗАВДАНЬ

Позааудиторна робота з дисципліни «Психологія розвитку та особистісного зростання» має характер пошуково-аналітичної і наукової роботи.

Самостійна робота здобувачів є важливою складовою навчально-виховного процесу закладу вищої освіти, оскільки оволодіння професійними знаннями та уміннями відбувається лише через організацію власної пізнавальної діяльності.

Самостійна робота здобувачів вищої освіти потребує серйозної та стійкої мотивації, яка визначається необхідністю ефективної професійної діяльності. Основним завданням організації самостійної роботи здобувачів з дисципліни «Психологія розвитку та особистісного зростання» є формування у студентів умінь самостійно та свідомо працювати не лише з отриманим навчальним матеріалом, але і з новою науковою інформацією, закладення основ самоорганізації, саморегуляції та самовиховання, формування умінь і навичок постійного підвищення своєї кваліфікації.

У процесі вивчення дисципліни «Психологія розвитку та особистісного зростання» передбачено такі форми самостійної роботи здобувачів:

1. Знайомство з науковою та навчальною літературою відповідно зазначених у програмі тем.
2. Самостійне опрацювання окремих питань навчальної дисципліни.
3. Виконання практичних (професійно-орієнтованих) та творчих завдань.
4. Підготовка доповідей та есе.
5. Підготовка до підсумкового контролю.

Запропоновані завдання для самостійної роботи забезпечують: системність знань та засобів навчання; оперування розумовими процесами; критичність мислення; володіння засобами обробки інформації; здібність до творчої праці.

Виконання професійно-орієнтованих завдань

Професійно-орієнтовані завдання є комплексною сукупністю навчальних завдань, трансформованих таким чином, що їх вирішення моделює завдання, з якими можуть зіткнутися здобувачі в майбутній професійній діяльності.

Алгоритм виконання

Алгоритм роботи над професійно-орієнтованих завдань включає 4 етапи: підготовчий, планування, етап виконання та етап самоаналізу.

- Визначте основні поняття теми;
- Підберіть та проаналізуйте літературу з проблеми дослідження;
- Здійсніть аналіз отриманих даних;
- Самоаналіз: виявлення труднощів, які виникли під час виконання завдання.

Підготовка доповіді

Доповідь – це розгорнутий виклад певної наукової проблеми (теми, питання). Структура тексту доповіді складається із вступу, основної й підсумкової частин.

Алгоритм підготовки доповіді

- Ознайомтеся з темою, продумайте структуру та зміст.
- Опрацюйте літературу, складіть план доповіді, підберіть приклади.
- Узагальніть основний матеріал у вигляді схеми, таблиці, класифікації тощо. Вкажіть свої погляди щодо проблеми доповіді.
- Підготуйте тези доповіді (можливо у письмовій формі). Проговоріть доповідь вголос, перевірте наголошування деяких слів, уточніть значення незнайомих слів.

Творча робота здобувачів другого (магістерського) рівня передбачає становлення особистості майбутнього психолога у процесі вивчення навчальної дисципліни «Психологія розвитку та особистісного зростання» за рахунок індивідуального ставлення до отримання нових знань. Під час підготовки до практичних занять за допомогою виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань здобувач виявляє самостійність у пошуку наукових джерел (не лише тих, що запропоновані викладачем, але й за індивідуальним бажанням), у виборі діагностичного інструментарію, що спонукає його до творчого вирішення навчальної проблеми. В результаті у студента виникають нові ідеї, завдяки чому продуктивність самостійності під час опанування нових наукових матеріалів зростає.

Отримані у процесі самостійної роботи знання можуть бути використані студентами під час вирішення тестових запитань. Приклад тестових завдань наводиться нижче.

ПРИКЛАД ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ
з навчальної дисципліни «Психологія розвитку та особистісного
зростання»

1. Психофізіологічні, психологічні та соціально-психологічні зміни, які відбуваються в психіці людини - це вплив факторів:

1. Соціальних;
2. Психологічних;
3. Енергетичних;
4. Суб'єктивних.

2. Вік окремої людини, починаючи з моменту зачаття і до кінця життя - це вік

1. Біологічний;
2. Хронологічний;
3. Професійний;
4. Соціальний.

3. Функція руху, спрямована до зовнішнього світу, це функція

1. Тонічна;
2. Рефлексивна;
3. Кінетична;
4. Регулятивна.

4. Встановіть правильну послідовність періодів онтогенезу, за Д.Б. Ельконіним: 1) раннє дитинство 2) дитинство 3) отрочество

1. 1,2,3;
2. 2,3,1;
3. 3,2,1;
4. 1,3,2.

5. Закономірна і необхідна залежність психічних явищ від факторів, що породжують їх – це:

1. Еволюціонізм;
2. Детермінізм;
3. Функціоналізм;
4. Егоцентризм.

6. Історія індивідуального розвитку особистості – це:

1. Життєвий цикл;
2. Життєвий шлях;
3. Спосіб життя;
4. Стиль життя.

7. Закон психічного розвитку, згідно з яким кожна сторона в психіці має свій оптимальний період розвитку, - це закон

1. Метаморфози;
2. Нерівномірності вікового розвитку;
3. Біогенетичний;
4. Розвитку вищих психічних функцій.

8. Пасивне пристосування до середовища – це:

1. Акомодація;
2. Соціалізація;
3. Асиміляція;
4. Фрустрація.

9. Стисла форма дії, за Ж.Піаже, - це:

1. Емоція;
2. Мова;
3. Операція;
4. Думка.

10. Відстань між рівнем актуального розвитку дитини і рівнем можливого розвитку – це:

1. Зона найближчого розвитку;
2. Криза розвитку;
3. Новоутворення розвитку;
4. Зона актуального розвитку.

11. Якісні зміни, поява новоутворень, нових механізмів, нових процесів, нових структур – це:

1. Зріст;
2. Розвиток;
3. Вдосконалення;
4. Дозрівання.

12. Процес цілеспрямованої передачі суспільно-історичного досвіду, а так само, організація формування знань, умінь, навичок – це:

1. Навчання;
2. Засвоєння;
3. Тренування;
4. Навчання.

13. Залежність розвитку психіки від предметних дій – це детермінізм:

1. Механічний;
2. Психологічний;
3. Діяльнісний;
4. Біологічний.

14. Закон навчання, згідно з яким при інших рівних умовах реакція на ситуацію зв'язується з нею пропорційно частоті повторень зв'язків і їх силі:

1. Закон готовності;
2. Закон вправи;
3. Закон суміжності в часі;
4. Закон підкріплення.

15. Індивідуальний розвиток людини, який починається з моменту зачаття і завершується кінцем життя, - це:

1. Ікрогенез;
2. Філогенез;
3. Антропогенез;

4. Онтогенез.

16. Процес і результат придбання індивідуального досвіду на основі законів вправи, готовності, суміжності в часі і підкріплення – це:

1. Вчення;
2. Научіння;
3. Навчання;
4. Засвоєння.

17. Розуміння ходу життя у вигляді постійного кругообігу, подібного порами року, - це:

1. Спосіб життя;
2. Життєвий цикл;
3. Час життя;
4. Життєвий шлях.

18. Ознака, яка є характерною поняття «акселерація фізичного і психічного розвитку»:

1. Спокійний, рівномірний розвиток;
2. Суперечливий, нерівномірний розвиток;
3. Прогресуючий прискорений розвиток;
4. Всі відповіді правильні.

19. Закономірність вікового психічного розвитку, що характеризується властивим певному віку оптимальним поєднанням умов для розвитку певних психічних властивостей і процесів, - це:

1. Сензитивність;
2. Варіативність;
3. Компенсаторність;
4. Спадкоємність .

20. Засновником теорії рекапітуляції вважається:

1. Ст. Холл;
2. Е Геккель;
3. В. Вундт;
4. К. Гетчінсон.

ПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

з дисципліни «Психологія розвитку та особистісного зростання»

1. Психологія розвитку як складова сучасної психології.
2. Сутність, об'єкт і предмет психології розвитку.
3. Завдання психології розвитку.
4. Методологічні принципи вивчення психіки людини.
5. Специфіка використання у психології розвитку емпіричних методів дослідження.
6. Метод дослідження близнюків і його значення для вирішення питання про роль спадковості й середовища в психічному розвитку дитини.
7. Організація та основні етапи психологічного дослідження у психології розвитку.
8. Поняття про розвиток, його ознаки. Типи та види розвитку.
9. Поняття про вік людини, різновиди віку.
10. Характеристика основних чинників психічного розвитку дитини (спадковість, середовище, активність).
11. Протиріччя як рушійна сила психічного розвитку. Основні протиріччя.
12. Характеристика закономірностей психічного розвитку (нерівномірність, сенситивність, кризовість окремих періодів розвитку та інші).
13. Акселерація та ретардація вікового розвитку.
14. Психологічні і соціальні механізми розвитку особистості.
15. Культурно-історична концепція Л. С. Виготського. Теорія розвитку вищих психічних функцій.
16. Проблема навчання та розвитку у вченні Л.С. Виготського, поняття про зону найближчого розвитку.
17. Психоаналітичні теорії розвитку (З. Фрейд, Е. Еріксон).
18. Теорії наuczіння (Б. Скіннер, А. Бандура).
19. Когнітивні теорії онтогенезу психіки людини (Ж. Піаже, Дж. Брунер).
20. Персоногенетичні теорії розвитку (К. Роджерс, А. Маслоу та інші).
21. Проблема вікової періодизації психічного розвитку. Вікова періодизація Д.Б. Ельконіна.
22. Періодизація багатовимірного розвитку особистості В.Ф. Моргуна.
23. Поняття соціальної ситуації розвитку. Особливості соціальної ситуації розвитку на різних етапах онтогенезу.
24. Поняття провідної діяльності, її характерні ознаки і розвиваюче значення на різних етапах онтогенезу.
25. Вікові кризи та їх значення у розвитку особистості. Основні характеристики вікової кризи.
26. Психологічні новоутворення як проблема вікової психології.
27. Анатомо-фізіологічні особливості новонародженої дитини. Криза новонародженості. Безумовні рефлекси та їх значення для розвитку дитини.
28. Психічний розвиток новонародженого немовляти. Комплекс пожвавлення.
29. Спілкування з дорослими і його значення в психічному розвитку немовляти. Феномен «госпіталізму» та його наслідки.

30. Виникнення прихильності у немовлят. Стадії реакції дитини на розлучення з матір'ю (за Дж. Боулбі).
31. Криза першого року життя: симптоми, шляхи подолання.
32. Особливості психічного розвитку у ранньому дитинстві.
33. Криза трьох років, її характерні ознаки.
34. Психічний розвиток особи у дошкільному віці.
35. Гра та її роль у психічному розвитку дошкільника.
36. Розвиток пізнавальних процесів у дошкільному віці.
37. Особливості емоційно-вольової сфери в дошкільному віці.
38. Психологічна готовність до шкільного навчання, її види та основні показники.
39. Криза шостого-сьомого року життя: симптоми, особливості.
40. Адаптації молодшого школяра до навчання у школі. Основні види труднощів першокласників.
41. Характеристика навчальної діяльності молодшого школяра.
42. Роль однокласників в психічному розвитку молодшого школяра. Вплив педагогічного спілкування на характер стосунків учнів початкових класів.
43. Особливості спілкування молодшого школяра зі значимими дорослими (учителями, батьками).
44. Загальна характеристика розвитку молодшого школяра.
45. Розвиток свідомості молодшого школяра.
46. Розвиток пізнавальної сфери особистості молодшого школяра.
47. Формування взаємин, динаміка спілкування у молодшому шкільному віці.
48. Анатомо-фізіологічна перебудова та її відображення у психологічних особливостях підліткового віку. Соціальна ситуація розвитку підлітка.
49. Перебудова навчальної діяльності підлітків та її психологічне значення.
50. Психологічні новоутворення підліткового віку.
51. Розвиток самосвідомості підлітка і формування самооцінки.
52. Пізнавальний розвиток у підлітковому віці.
53. Почуття дорослості і його роль у подальшому психічному розвитку дитини.
54. Вікова криза підліткового віку: теоретичні підходи до пояснення її сутності та можливостей вирішення. Структура симптомокомплексу кризи підліткового віку.
55. Значення груп ровесників, сім'ї в становленні особистості підлітків.
56. Юнацький період розвитку, його загальна психологічна характеристика. Особливості анатомо-фізіологічного розвитку та статевої самосвідомості в юності.
57. Специфіка соціальної ситуації розвитку у період ранньої та пізньої юності. Варіанти життєвого шляху у пізній юності.
58. Криза ідентичності як нормативна криза юнацького періоду психічного розвитку.
59. Учебно-професійна діяльність та її розвивальне значення в юнацькому віці.
60. Основні новоутворення юнацького віку. Життєві плани та їх характеристики.
61. Особливості спілкування з дорослими та однолітками в ранній і пізній юності. Дружба та кохання юнацькому віці.
62. Розвиток особистості в ранній та пізній юності. Центральні новоутворення юнацького віку.
63. Особистісне та професійне самовизначення в періоді юності.

64. Характеристика кризи пізньої юності.
65. Юнацька субкультура, причини її виникнення та вплив на розвиток особистості.
66. Загальна психологічна характеристика періоду дорослості.
67. Дорослість і зрілість: співвідношення понять. Види зрілості. Ознаки психологічної зрілості людини.
68. Специфіка вікової кризи періоду ранньої дорослості. Криза 30 років як криза смислу життя.
69. Загальна характеристика періоду середньої дорослості.
70. Соціальна ситуація розвитку у період середньої дорослості. Основні завдання життєвого циклу у період дорослості (за Р. Хейвігхерстом).
71. Професійна діяльність як провідна у періоді зрілості.
72. Стадії розвитку інтелектуальних функцій дорослої людини (за У. Шейо).
73. Центральні новоутворення в період середньої дорослості.
74. Психосоціальний розвиток у період середньої дорослості.
75. Криза середини життя, її характеристика (Д. Левінсон, Р. Гоулд).
76. Феномен «спустошеного гнізда» у середній дорослості.
77. Досягнення «акме» у дорослому віці. Проблема самореалізації акмеологічного потенціалу особистості.
78. Основні особливості особистісно-психологічного статусу особи у пізньому дорослому віці.
79. Основні психологічні проблеми буття особи у пізньому дорослому віці.
80. Загальна психологічна характеристика старості.
81. Особливості пізнавальних психічних процесів у старості.
82. Динаміка емоційної сфери особистості особи у старості.
83. Теорії старіння та старості (біологічні, соціологічні, психологічні). Типології старіння (Ф. Гізе, І. С. Кон, Д. Бромлей та інші).
84. Категорії дітей з особливими освітніми потребами та їхня характеристика.
85. Поняття особистісного зростання в психології розвитку.
86. Погляд А. Маслоу в розумінні особистісного зростання.
87. Особистісний ріст за В. Франклом.
88. Розуміння особистісного зростання К. Юнгом, А. Адлером, Е. Еріксоном.
89. Саморегуляція особистості, її механізми і засоби здійснення.
90. Психолого-педагогічна підтримка і допомога у процесах самопізнання і саморозвитку.

ФОРМИ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ УСПІШНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних занять і має на меті перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретної роботи. При поточному контролі оцінці підлягають: рівень теоретичних знань та вміння працювати з науковою літературою, знання матеріалу, продемонстрованого у виконаних (як правило) індивідуальних завданнях; обґрунтованість висновків, а також самостійність та повнота вирішення практичних завдань та аналізу матеріалів; активність та систематичність роботи на заняттях; результати виконання домашніх завдань, тестів, експрес-опитувань тощо.

Форми проведення поточного контролю: усне опитування студентів, вирішення практичних завдань, тестові завдання (для зацікавленості у навчанні, розвитку здібностей студента може бути передбачено виконання інших, індивідуальних для кожного студента завдань).

Проміжний контроль проводиться після вивчення відповідних тем або блоку тем з метою з'ясування ступеню засвоєності студентами відповідного об'єму опрацьованого та вивченого матеріалу та подальшої оцінки рівня отриманих знань. Форми проведення проміжного контролю: тренувальні вправи, експрес-контроль на лекціях, тестове опитування, співбесіда (усне спілкування).

Підсумковий контроль у формі екзамену.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Рівень знань оцінюється:

- **«відмінно» / «зараховано» А - від 90 до 100 балів.** Студент виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно знаходити та опрацьовувати необхідну інформацію, демонструє знання матеріалу, проводить узагальнення і висновки. Був присутній на лекціях та семінарських заняттях, під час яких давав вичерпні, обґрунтовані, теоретично і практично правильні відповіді, має конспект з виконаними завданнями до самостійної роботи, презентував реферат (есе) за заданою тематикою, проявляє активність і творчість у науково-дослідній роботі;

- **«добре» / «зараховано» В - від 82 до 89 балів.** Студент володіє знаннями матеріалу, але допускає незначні помилки у формуванні термінів, категорій, проте за допомогою викладача швидко орієнтується і знаходить правильні відповіді. Був присутній на лекціях та семінарських заняттях, має конспект з виконаними завданнями до самостійної роботи, презентував реферат (есе) за заданою тематикою, проявляє активність і творчість у науково-дослідній роботі;

- **«добре» / «зараховано» С - від 74 до 81 балів.** Студент відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень, з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, але дає недостатньо обґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки. При цьому враховується наявність конспекту з виконаними завданнями до самостійної роботи, реферату та активність у науково-дослідній роботі;

- **«задовільно» / «зараховано» D - від 64 до 73 балів.** Студент був присутній не на всіх лекціях та семінарських заняттях, володіє навчальним матеріалом на середньому рівні, допускає помилки, серед яких є значна кількість суттєвих. При цьому враховується наявність конспекту з виконаними завданнями до самостійної роботи, рефератів (есе);

- **«задовільно» / «зараховано» E - від 60 до 63 балів.** Студент був присутній не на всіх лекціях та семінарських заняттях, володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні, на всі запитання дає необґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки, має неповний конспект з завданнями до самостійної роботи.

- **«незадовільно з можливістю повторного складання» / «не**

зараховано» FX – від 35 до 59 балів. Студент володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу.

- *«незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни» / «не зараховано» F – від 0 до 34 балів.* Студент не володіє навчальним матеріалом.

ТАБЛИЦЯ ВІДПОВІДНОСТІ РЕЗУЛЬТАТІВ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ЗА РІЗНИМИ ШКАЛАМИ

100-бальною шкалою	Шкала за ECTS	За національною шкалою	
		екзамен	залік
90-100 (10-12)	A	Відмінно	зараховано
82-89 (8-9)	B	Добре	
74-81 (6-7)	C		
64-73 (5)	D	Задовільно	
60-63 (4)	E		
35-59 (3)	FX	незадовільно	не зараховано
1-34 (2)	F		

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

1. Василенко Л., Савчин М. Вікова психологія. Київ: Академія, 2021. 376 с.
2. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 112 с.
3. Колупаєва А. А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник / А. А. Колупаєва, О.М. Таранченко. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
4. Сергійчук О.М., Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник / О.М. Сергійчук, Ю.М. Багно, О.В. Плужник ; за ред. О.М. Сергійчук. Переяслав : Видавництво , 2020. 224 с.
5. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури. 2019. 128 с.
6. Особистісне зростання в умовах трансформації сучасного суспільства: монографія / Ред. колегія: Т. В. Коломієць, Т. Ю. Кулаковський, Г. В. Пирог; за науковою редакцією професора Л. П. Журавльової. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2020. 308 с.
7. Пісоцький В.П., Горянська А.М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 144 с.
8. Самовиховання і саморегуляція особистості : курс лекцій : навчальний посібник. Укладач : О.М. Шевчук. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. 115 с.
9. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. 5-те видання, перероблене, доповнене. Київ: Академія, 2021. 376 с.
10. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 376 с.

Допоміжна

1. Ванюк Д.В. Основи дефектології : навчально-методичний посібник для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 227 «Фізична терапія, ерготерапія» / Д. В. Ванюк [та ін]. Запоріжжя : ЗДМФУ, 2023. 133 с.
2. Дорожко І. І., Малихіна О. Є., Туріщева Л. В. Насильство. Булінг. Проблема у запитаннях та відповідях: навч-метод. посібн. Харків : ВГ «Основа», 2019. 144 с.

3. Зозуляк-Случик Р. В. Основи соціалізації особистості : навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти (освітньо-професійна програма «Соціальна робота»). 2-е вид., переробл. та доповн. Івано-Франківськ : НАІР, 2022. 206 с.
4. Коваленко О. Г., Павлик Н. В., Становських З. Л., Бастун М. В. Психологічний супровід особистісного розвитку дорослих: подолання професійних криз та особистісних дисгармоній. Київ, 2019. 167 с.
5. Кошова І. В., Кресан О. Д. Психологія девіантної поведінки: Навчально-методичний посібник. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 226 с.
6. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції : навчальний посібник. 2-ге видання, перероблене, доповнене. Суми, 2020. 300 с.
7. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці : монографія. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2021. 408 с.
8. Максименко С. Д. Психологічні особливості криз підлітка. Практична психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 200 с.
9. Меленчук Н.І., Глотова І.В. Життестійкість підлітків з різним типом акцентуації. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. Вип. 19 (48). 2022. С. 30-45.
10. Меленчук Н.І., Зозуля Л.В. Психологічне благополуччя осіб з різним рівнем самореалізації особистості. *Габітус*. №35. 2022. С. 143-148.
11. Павелків Р. В., Харченко Є. М. Геронтопсихологія. Медико-біологічні та соціально-психологічні аспекти старіння: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 476 с.
12. Поліщук В.М. Віковий кризовий розвиток людини від народження до дорослості. Київ: Університетська книга. 2020. 460 с.
13. Поліщук В. М. Вікові кризи в підлітковому і юнацькому віці: базові симптомокомплекси: навч. посіб. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2019. 478 с.
14. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навчальний посібник, 4-те вид., випр. і доп. Київ: Каравела, 2020. 418 с.
15. Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука : зб. ст. / за ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 1. 127 с.
16. Середа О. Особливості впливу соціально-психологічних чинників на

професійне самовизначення старшокласників. *Психологічний журнал*. 2019. 5 (11). С. 268-282.

17. Токарева Н. М. Лабіринти дорослішання: психічний розвиток особистості підлітково-юнацького віку. Кривий Ріг: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2021. 216 с.

Інформаційні ресурси

1. Бібліотека Міжнародного гуманітарного університету: офіційний сайт. URL: https://mgu.edu.ua/science_library
2. Бібліотека Університету Ушинського : офіційний сайт. URL: <https://library.pdpu.edu.ua>
3. Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт. URL: <http://www.mon.gov.ua>
4. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського: офіційний сайт. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
5. Одеська національна наукова бібліотека: офіційний сайт. URL: <http://odnb.odessa.ua/>